

<https://doi.org/10.15407/uhj2023.01.103>

УДК 351.746.1(477+520)«1930/1935»

Володимир ОКІПНЮК

доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри
Національна академія Служби безпеки України (Київ, Україна)

vтарасович@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-1738-6478>

Дмитро КОЗЛОВ

дослідник історії української дипломатії та спецслужб, консул
Генеральне консульство України в Стамбулі (2006—2010) (Київ, Україна)

dmit.kozlov@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6782-2875>

СПІВРОБІТНИЦТВО СПЕЦСЛУЖБ ДЕРЖАВНОГО ЦЕНТРУ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ В ЕКЗИЛІ ТА ЯПОНІЇ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1930-х років

Мета — визначення основних форм і напрямів, а також аналіз змісту і результатів співробітництва спецслужб ДЦ УНР в екзилі та Японії у визначений хронологічний період. Зумовлені метою **дослідницькі завдання** полягають у виявленні основних етапів становлення та розвитку співробітництва спецслужб, специфіки й особливостей їх документального оформлення. **Методологія дослідження** ґрунтується на принципах історизму, науковості й усебічності. Використані проблемний, конкретно-історичний, хронологічний та історико-правовий методи. **Наукова новизна** полягає у тому, що вперше комплексно висвітлено співробітництво спецслужб ДЦ УНР в екзилі та Японії. **Висновки.** Доведено, що ініціатором налагодження стосунків спецслужб ДЦ УНР в екзилі та Японії був представник уряду УНР у Стамбулі В. Мурський, дипломат і співробітник української спецслужби, який першим установив тісні контакти й обмін інформацією

Цитування: Окіпнюк В., Козлов Д. Співробітництво спецслужб державного центру Української Народної Республіки в екзилі та Японії в першій половині 1930-х років. *Український історичний журнал*. 2023. № 1 (568). С. 103—120. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.01.103>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ISSN 0130-5247. Український історичний журнал. 2023. № 1 (568)

з японськими аташе у Туреччині. Згодом така практика вийшла на рівень вищого політичного керівництва ДЦ УНР і була поширена на європейські центри, в яких зосереджувалась українська політична еміграція. Зміст перемовин стосувався питань функціонування української діаспори на Далекому Сході, можливості створення там української держави як частини УНР, шляхів і способів дезорганізації та розчленування СРСР на випадок його війни з Японією і забезпечення підтримки японською владою відновлення державної незалежності УНР й інших народів — учасників прометеївського руху. Результатами співпраці спецслужб було покращення умов діяльності українських еміграційних організацій у Маньчжурії, територію якої контролювала японська військова адміністрація, створення сприятливих умов для поглиблення контактів японської влади з іншими течіями української політичної еміграції, які ставили за мету побудову української незалежної держави. Унаслідок несприятливої міжнародної обстановки і нерівноправного політико-правового статусу суб'єктів співпраці, вона не мала тривалого характеру та була згорнута в середині 1930-х років.

Ключові слова: спецслужби, співробітництво, Державний центр УНР в екзилі, Японія, Зелений Клин, аташе, меморандум, В. Мурський, Стамбул.

Після поразки Другого зимового походу армії УНР Державний центр (ДЦ) УНР в екзилі вичерпав всі можливі засоби воєнного характеру для повернення в Україну. Залишався дипломатичний шлях боротьби, але в умовах невизначеності державно-правового статусу еміграційних структур він був малоефективним. Тому від середини 1920-х років представники еміграційного уряду зосередили зусилля у сфері спеціальної «таємної» діяльності, спрямованої на повалення радянської влади і відновлення державної незалежності України. Виконувала цю важливу роботу спецслужба ДЦ УНР, з 1926 р. її секція Генштабу Військового міністерства, керівництво якої перебувало у Варшаві.

У вітчизняній і зарубіжній історіографії питання взаємин спецслужб ДЦ УНР в еміграції зі спецслужбами Японії або загалом не розглядали, або здійснювали лише побіжно в контексті дослідження інших наукових проблем.

Так, деякі аспекти порушеної в статті теми, а саме контакти представників спецслужби ДЦ УНР в еміграції з японськими військовими аташе в Стамбулі, згадано у працях І. Світа, А. Соцкова, Я. Файзуліна, О. Мозохіна [1; 2; 3, С. 76—81; 4].

Дотичними до проблематики статті є роботи В. Сідака, Т. Вронської та О. Скрипника [5, 6], у яких висвітлено загальні питання функціонування спецслужби ДЦ УНР, зокрема її осередку в Стамбулі, а також праці Г. Куромії та А. Пеплонського [7, 8]. Останні дослідники докладно аналізують співпрацю спецслужб Польщі та Японії, а також політику Японської імперії щодо Маньчжурії протягом 1929—1934 рр., тобто ту проблематику, яка впливала й на особливості взаємодії спецслужб ДЦ УНР в еміграції та Японії.

Серед публікацій новітнього часу варто відзначити дисертацію В. Яблонського [9], де висвітлено дипломатичну та військову складову функціонування Державного центру УНР в екзилі, що становила організаційне підґрунтя для діяльності спецслужб еміграційного уряду.

Регіональні структури спецслужби УНР функціонували лише у тих країнах, де існували організовані українські емігрантські громади «проуенерівського» спрямування. Там, як правило, діяв головний агент (резидент), який керував розвідувальною та контррозвідувальною діяльністю. Ключову роль у встановленні контактів спецслужб ДЦ УНР і Японії на початку 1930-х років якраз і відіграв один із таких регіональних осередків української спецслужби, розташований у Туреччині й очолюваний представником уряду УНР у Стамбулі В. Мурським¹.

В. Мурський був призначений до Стамбула за ініціативою голови Директорії УНР і головного отамана військ УНР А. Лівіцького у квітні 1929 р. До його прибуття таємна робота осередку спецслужби УНР у Туреччині здійснювалась через М. Забелла², секретаря місцевої української громади³. Обійнявши посаду представника уряду УНР і голови української громади Стамбула, В. Мурський по суті став і неофіційним керівником української спецслужби в регіоні.

Уряд УНР хоч і був урядом у вигнанні, але через тиск СРСР відповідного формалізованого статусу не мав. Тому дипломатичні повноваження В. Мурського не носили офіційного характеру. Утім, це не завадило йому доволі швидко налагодити тісні стосунки з представниками спецслужб Японії, які працювали у Туреччині під дипломатичним прикриттям військового аташату.

На початку 1930-х років керівництво військовою розвідкою Японії було зосереджено в 2-му відділенні Генерального штабу, в складі якого діяла спеціальна радянська секція. В її підпорядкуванні, окрім інших, перебували також військові аташе Японії в Туреччині та Польщі, які, згідно з розподілом сфер агентурно-розвідувальної діяльності, здійснювали роботу проти СРСР [4, С. 202, 218—219].

Слід відзначити, що ідея про необхідність налагодження УНР політичних зв'язків з Японією виникла у В. Мурського задовго до призначення на

¹ Мурський Володимир Васильович (10.11.1888—20.07.1935) — педагог, письменник, публіцист, громадсько-політичний діяч, дипломат і розвідник. Народився у Львові. Працював народним учителем у Галичині. Під час Першої світової війни мобілізований до австрійської армії, потрапив у російський полон. Від 1917 р. активний учасник українського громадсько-політичного руху Одеси, займався публіцистичною діяльністю. З 1919 р. в еміграції в Австрії, згодом — у Польщі. Працював в українських періодичних виданнях. Співзасновник Союзу українських журналістів і письменників (Відень). З 1920 р. у структурах еміграційного уряду УНР — член Ради Республіки, виконувач обов'язків директора департаменту преси та інформації Міністерства преси і пропаганди УНР. Від 1929 до 1935 р. — представник уряду УНР у Стамбулі. Видав дві книги турецькою мовою: «Україна та її боротьба за незалежність» (1930) і «Справжнє обличчя нової Росії» (1932). Помер і похований у Стамбулі.

² Забелло Микола Миколайович (1892—1967). Уродженець Кам'янця-Подільського. Учасник Першої світової війни, офіцер артилерії. З 1920 р. в еміграції у Туреччині. Секретар, а згодом керівник української громади в Стамбулі.

³ Галузевий державний архів Служби зовнішньої розвідки (ГДА СЗР) України. Спр. 12617. Т. 2. Арк. 273.

посаду представника уряду УНР у Стамбулі. Перебуваючи у Тарнові, на початку діяльності еміграційних структур, він у листі до І. Липи, датованому 22 березня 1921 р., висловив думку про перспективність налагодження дипломатичних контактів з Японією, яка під час Першої світової війни воювала на боці Антанти. Саме ця азійська країна, на думку В. Мурського, могла стати в майбутньому союзником України в боротьбі з радянською Росією, оскільки мала з останньою конфлікт інтересів у далекосхідному регіоні⁴.

Однак тоді офіційних стосунків між ДЦ УНР в екзилі й Японією в силу різних причин встановлено не було. Спроби налагодження політичних контактів з японськими колами розпочались лише наприкінці 1920-х років. Зокрема, у вересні 1929 р. у Римі за сприяння посла Італії в Парижі відбулася зустріч міністра закордонних справ УНР О. Шульгіна і військового міністра УНР В. Сальського з японськими дипломатами⁵. Однак про її результати і конкретні наслідки інформація відсутня. Можемо припустити, що це були, певною мірою, своєрідні пробні взаємні «оглядини».

Фактичним початком українсько-японського співробітництва, яке розпочалось на рівні представників спецслужб, на наш погляд, слід вважати 1930 р., коли в Стамбулі відбулось знайомство В. Мурського з японським військовим аташе підполковником Д. Іімурою⁶. І. Світ, відзначаючи ключову роль В. Мурського у налагодженні українсько-японських контактів, наголошував на тому, що завдяки зусиллям В. Мурського японський аташе⁷ інформував урядові кола Токіо «про діяльність уряду УНР і його заінтересування українською проблемою на Далекому Сході» [1, С. 103].

Знайомству представників спецслужб посприяла рідна сестра дружини В. Мурського — М. Пчелінська⁸. У цей час вона проживала разом з подружжям Мурських і мала широкі зв'язки серед емігрантських кіл та іноземних дипломатів, акредитованих у Стамбулі. Зокрема, з Д. Іімурою М. Пчелінська познайомилася під час гри у теніс у будинку колишнього полковника батум-

⁴ Dział Starych Drukówi Rękopisów Biblioteki Publicznej Miasta Stołecznego Warszawy Biblioteki Głównej Województwa Mazowieckiego. Akc. 2469/I: Korespondencja. Kart. 274—275.

⁵ ГДА СЗР України. Спр. 12617. Т. 2. Арк. 237.

⁶ Іімура Дзьо (20.05.1888—21.02.1976) — японський військовий діяч, генерал-лейтенант. У 1930—1932 рр. військовий аташе Японії у Стамбулі. У подальшому проходив службу на різноманітних посадах у Генеральному штабі та діючій армії, очолював вищу військову академію Імператорської армії Японії. Наприкінці Другої світової війни — керівник військової поліції Японії.

⁷ І. Світ помилово називає його іншим прізвиськом — Хара. Проте І. Світ визнає, що не впевнений в його автентичності, адже в архіві точного прізвиська військового аташе не збереглося.

⁸ Пчелінська (дівооче прізвисько — Вольська) Марія Стефанівна. Уродженка Канівщини. Молодша сестра Софії Мурської (Вольської). Співробітниця посольства УНР в Болгарії. Активна членкиня української громади в Стамбулі. Учасниця Руху Опору у Франції.

ської фортечної артилерії. Там збиралися представники російської еміграції та деякі іноземні дипломати. Д. Іімура виявив підвищений інтерес до української емігрантської громади та особисто до В. Мурського, якого небезпідставно вважав керівником української розвідки в Стамбулі⁹. Отже, прагнення до встановлення контактів між українською та японською спецслужбами мало взаємний характер і було зумовлено об'єктивними чинниками та потребами урядів країн, які вони представляли.

У серпні 1931 р. Д. Іімура був запрошений у гості до В. Мурського. Після цього їхні зустрічі стали регулярними. Д. Іімура дав зрозуміти, що для Японії все російське є ворожим, і тому вони з радістю готові підтримати рухи, спрямовані на розвал СРСР, отже, й український національно-визвольний рух¹⁰.

Відразу після початку японської інтервенції в Маньчжурії В. Мурський, користуючись наявністю налагодженого тісного контакту з японським військовим аташе, почав активно пропагувати йому ідею формування Далекосхідної української республіки як потенційного союзника Японії у майбутній війні з СРСР. У вересні 1931 р. В. Мурський написав відповідного листа А. Лівіцькому, де виклав перспективи цієї справи.

На початку жовтня 1931 р. Д. Іімура після двогодинної розмови з В. Мурським порадив останньому подати меморандум з пропозиціями українців на випадок війни між Японією і СРСР, де, зокрема, б знайшли відображення питання організації партизанської боротьби в тилу Червоної армії та інші аспекти «допомоги» з боку української діаспори на Далекому Сході, які цікавили японський уряд¹¹.

Як додаток до запропонованого японським аташе документа В. Мурський розробив пропозиції щодо організації роботи з підготовки до відокремлення від Китаю Східного Туркестану. Для реалізації вказаних заходів він пропонував залучити представників туркестанської політичної еміграції, які жили в Туреччині. Цю роботу В. Мурський розглядав у тісному взаємозв'язку з організацією роботи в Маньчжурії та у населених українцями регіонах Зеленого Клину¹².

Ініціативи В. Мурського щодо співпраці з японцями були підтримані керівництвом УНР. У листі від 10.10.1931 А. Лівіцький зазначав, що він дав розпорядження, і відповідна записка за підписом В. Сальського для японського військового аташе буде підготовлена та надіслана до Стамбула протягом трьох днів. А. Лівіцький додавав, що створення Далекосхідної республіки зі столицею у Владивостоку — «чудова ідея, але тільки за тієї умови, що то буде Українська держава». На його думку, уряд УНР має всю владу від українського народу, а тому може прийняти її на «тій або іншій частині українських земель, якщо тільки хто-небудь допоможе їх звільнити», зокрема на Далекому Сході. Але для цього потрібно було, як вважав керівник УНР, наді-

⁹ ГДА СЗР України. Спр. 12617. Т. 7. Арк. 50.

¹⁰ Там само. Т. 9. Арк. 241—242зв.

¹¹ ГДА СЗР України. Спр. 12617. Т. 8. Арк. 261.

¹² Там само. Арк. 316—316а.

слати політико-військову місію у Токіо, а також пару десятків офіцерів для організації в Маньчжурії «нашої військової еміграції» й налагодження зв'язків із українцями в цьому регіоні та з тими із них, хто служив у лавах Червоної армії. Заплановано було також політико-пропагандистську роботу, видання щоденної української газети, створення українських шкіл і церкви, можливе перебазування з Європи деяких українських еміграційних університетів. Такі заходи, на думку А. Лівичького, мали б забезпечити в цьому регіоні перевагу українській еміграції над російською, а воєнні дії з боку Японії в такому випадку розглядалися би не як захоплення російської території, а як «допомога уряду УНР для повернення на рідну землю»¹³.

Базуючись на цих концептуальних підходах, висловлених керівництвом ДЦ УНР, В. Мурський підготував відповідні матеріали (на 48 друкованих сторінках) із зазначеними аргументами української сторони й картами (України та Зеленого Клину) та 13.11.1931 передав їх Д. Гімури¹⁴. Копії цих документів наприкінці 1931 р. були відправлені до О. Шульгіна в Париж і А. Лівичького у Варшаву¹⁵.

Меморандум, що складався з п'яти розділів і 22 додатків, які містили копії відповідних політико-правових і нормативних актів та інші згадані вище матеріали, є яскравим прикладом аналітичного документа розвідувального характеру, спрямованого на формування вигідної для України зовнішньополітичної та військово-політичної лінії інших країн, зокрема Японії, стосовно децентралізації СРСР¹⁶.

У вступній частині меморандуму В. Мурський зазначав, що перший удар по здавалося б непереможній могутності Російської імперії було завдано Японією 1904 р. Російсько-японська війна «потрясла російський колос» і спричинила революцію 1905 р., а внаслідок Першої світової війни відбулась революція 1917 р., яка його знищила. Саме «розчленування» Російської, а згодом Австро-Угорської імперій, дало українському народові надію на «реставрацію» власної, вільної національної держави, що і відбулось 1917 р.

Далі, у першому розділі документа, український дипломат і розвідник наводив коротку історію становлення української державності та боротьби за незалежність упродовж 1917—1921 рр., а також подальшої діяльності українського уряду у вигнанні. Він наголошував, зокрема, що в листопаді 1917 р. була створена «Українська Демократична Республіка» з власним урядом, тимчасовим парламентом, армією та незалежною зовнішньою політикою. Унаслідок розпаду Австро-Угорщини до неї згідно з актом від 22.01.1919 приєдналися українські землі, які до того були австрійськими.

Більшовицька Росія, формально визнавши принцип вільного самовизначення народів, продовжувала імперіалістичну політику колишньої Російської

¹³ ГДА СЗР України. Спр. 12617. Т. 8. Арк. 181—183.

¹⁴ Там само. Арк. 315, 318.

¹⁵ Там само. Т. 7. Арк. 28.

¹⁶ Там само. Спр. 12628. Т. 8. Арк. 28—38.

імперії, а «нові господарі світу», під якими розуміли країни Антанти, як зазначав В. Мурський, помилово підтримали не молоді національні уряди, а «реставраційні авантюри» білогвардійців. Большевики знайшли привід до початку війни, внаслідок якої Україна протягом трьох років змушена була змагатися на всіх фронтах (проти Червоної армії, білих армій Денікіна та Врангеля, військ Польщі та Румунії) і, врешті-решт, підпала під більшовицьку окупацію. Український уряд виїхав в еміграцію.

Цікаву інформацію наводив В. Мурський стосовно дипломатичних зусиль еміграційного уряду щодо просування ідеї незалежності України. Зокрема, про діяльність під керівництвом О. Шульгіна дипломатичної місії в Парижі, у Женеві, при створеній Лізі Націй, в інших столицях Європи та в Америці. Відзначив він і факт прийняття України дійсним членом Міжнародного союзу асоціацій друзів Ліги Націй і створення при ньому завдяки ініціативі українського уряду постійної комісії з питань Східної Європи.

Особливо підкресливши важливість діяльності, яку проводив екзильний уряд щодо налагодження зв'язку з українськими національними організаціями для підготовки в Україні національної революції, кращим її доказом В. Мурський вважав судовий процес у справі «Спілки визволення України»¹⁷, який відбувся у Харкові 1930 р. Ця робота, як зазначав автор меморандуму, мала суворо таємний характер і не могла бути предметом відкритих дискусій із японською стороною.

У другому розділі меморандуму В. Мурський, характеризуючи більшовицьку Росію як державу, яка є «джерелом вічних інтриг», основним фактором «економічної кризи, руйнування світових культурних цінностей і розбещення людства», констатував, що здобуття незалежності Україною та іншими поневоленими народами можливе лише за умови ліквідації Росії як імперії та повернення її до «своїх етнографічних кордонів». Тільки таке вирішення «російського питання» могло забезпечити, на думку представника українського еміграційного уряду, стабільний розвиток політичних і економічних відносин Європи й Азії.

Безпосередню програму українсько-японського співробітництва в питаннях формування української держави в далекосхідному регіоні як союзника

¹⁷ В. Мурський як представник екзильного уряду УНР вважав СВУ цілком реальною підпільною антибільшовицькою організацією і судовий процес над нею, відповідно, розпратою над українським антибільшовицьким підпіллям, яке, на думку «уенерівської» еміграції, готувало «національну революцію». Напевне, що тут була висловлена не особиста думка В. Мурського, а передусім офіційна позиція уряду УНР в екзилі. Значна частина сучасних дослідників не поділяють такого підходу, вважаючи, що СВУ була вигаданою організацією, а справа щодо неї фактично сфабрикована органами ДПУ УСРР. Проте, останнім часом, як у вітчизняній, так і в зарубіжній історіографії, виникають і альтернативні точки зору, солідарні з позицією політичного керівництва ДЦ УНР. Однак це питання залишається дискусійним та потребує ґрунтовнішого дослідження з боку науковців. Докладніше див. [10, С. 694—698; 11].

Японії в боротьбі з СРСР було викладено у третьому, четвертому та п'ятому розділах меморандуму. Насамперед В. Мурський обґрунтовував її перспективність історичними особливостями української колонізації Далекého Сходу, яка розпочалась наприкінці ХІХ ст. До Першої світової війни цей регіон став справжньою українською колонією з неофіційною назвою Зелений Клин або Зелена Україна. Українці складали до 80 % населення, й після революції 1917 р. скликали кілька національних конгресів. Останні створили національні органи влади, які 1918 р. направили делегацію до Києва. Однак ця спроба створення української держави на Далекому Сході виявилась невдахою, оскільки, як зазначав В. Мурський, «довіру Японії використали в своїх особистих цілях» різні «авантюристи», яких не підтримало українське населення. Тому, на думку українського дипломата і розвідника, ставлення японського уряду до українського питання в цьому регіоні має змінитись. І саме це є основою для взаємної зацікавленості та співпраці.

На думку В. Мурського, зазначене було особливо актуальним у контексті японсько-китайського конфлікту і невідворотного майбутнього протистояння Японії з СРСР. І тут український еміграційний уряд в особі його представника в Стамбулі пропонував за підтримки Японії провести політичну акцію на Далекому Сході, яка б мала спільний інтерес у боротьбі з більшовиками.

Зокрема, українська сторона планувала організувати політичну та революційну пропаганду серед населення прикордонного з Маньчжурією Зеленого Клину для підготовки майбутнього антибільшовицького повстання. Крім цього, на випадок війни Японії з СРСР уряд УНР мав забезпечити відповідну пропаганду серед українців, які служили в частинах Червоної армії на територіях Сибіру і Далекého Сходу, а також серед військовополонених, із яких можна було створити українські військові підрозділи. На території Маньчжурії передбачалось створити ядро українських військових формувань, військові курси та національні військово-молодіжні організації, які б поповнювались за рахунок біженців із Зеленого Клину і військовополонених. До зазначеного вище мали додаватись заходи інформаційного характеру, такі як випуск пропагандистської літератури, щоденного українського періодичного видання в Харбіні і ведення інформаційно-роз'яснювальної роботи з українського питання в самій Японії.

З метою реалізації цього плану український уряд був готовий за умови фінансової підтримки японської сторони надіслати в секретному порядку свою політичну та військову місію на Далекий Схід у складі трьох осіб з можливістю збільшення кількості її співробітників безпосередньо на місці діяльності, в Маньчжурії та Японії.

Наприкінці цього розлогого документа В. Мурський звертав увагу на те, що попри відсутність сталих взаємовідносин між Японією та УНР, помилки і несприятливі політичні обставини 1917—1920 рр. у нових умовах перспективи політико-військової співпраці між Японією та Україною значно зростали, чому, зокрема, мав сприяти і поданий меморандум.

Д. Іімура відправив меморандум до Токіо і в очікуванні звітки офіційної відповіді від розмов з В. Мурським на тему Зеленого Клину певний час утримувався¹⁸. Невдовзі документ був схвально оцінений японським урядом, і співпраця продовжилась.

Потрібно зазначити, що його текст майже відразу став надбанням радянської розвідки. Ще за два тижні до подачі меморандуму японцям, 31.10.1931, про переговори УНР з Японією щодо Зеленого Клину вже писала радянська преса. В. Мурський припускав, що витік інформації стався через недбалість поляків¹⁹, які друкували проекти багатьох меморандумів і розсилали їх всім, «кому потрібно і непотрібно»²⁰.

Але насправді радянська розвідка отримувала потрібну інформацію про українсько-японські контакти, як і про інші напрями діяльності спецслужб ДЦ УНР, від як мінімум кількох агентів, серед яких був і представник української спецслужби в Стамбулі М. Забелло. Останнього небезпідставно вважають радянським агентом із псевдонімом «Надія», джерело № 106 [6, С. 83]. Зокрема, він «допомагав» В. Мурському в питаннях підготовки згаданого вище меморандуму. З цією метою М. Забелло написав кілька листів В. Сальському. 28.10.1931 він просив надіслати до Стамбула карти України великого формату та брошури про Зелений Клин, підкреслюючи, що «це тут зараз потрібно».

У наступному листі від 15.11.1931, повідомляючи про передання В. Мурським меморандуму японцям, М. Забелло скептично висловлювався про перспективи успішного розв'язання цієї справи. Він підкреслював, що дуже добре знає японців за період своєї служби на Далекому Сході у 1910—1912 рр. Для них все повинно бути «точно та пунктуально», оскільки «до справ вони ставляться серйозно, як ніхто». Тому М. Забелло був упевнений, що японців найбільше цікавитиме питання про те, яку дійсну військову силу українці мають в еміграції. Водночас, бажаючи підкреслити свою корисність у справі контактів з японцями і, можливо, намагаючись перехопити ініціативу в перемовинах, щоб мати прямий доступ до надзвичайно важливої для радянської розвідки інформації, М. Забелло прямо вказував, що у нього в японському Генеральному штабі є «знайомий полковник ще з попередніх часів». Крім цього, він акцентував увагу на тому, що серед українських офіцерів, які мешкали в Стамбулі, досвід перебування в Зеленій Україні мали його однокашники за навчанням в Кадетському корпусі²¹.

Подання меморандуму сприяло певним позитивним зрушенням у політиці японського уряду щодо українського питання. Зокрема, як згодом відзначав сам В. Мурський, меморандум реально змінив ставлення японців до україн-

¹⁸ ГДА СЗР України. Спр. 12617. Т. 7. Арк. 24.

¹⁹ Спецслужба ДЦ УНР діяла в тісному контакті з польською розвідкою, використовувала з нею спільні канали зв'язку, вела взаємний обмін інформацією, зокрема розвідувального характеру. Саме це, на нашу думку, давало підстави В. Мурському робити подібні припущення. Докладніше див.: [7].

²⁰ ГДА СЗР України. Спр. 12617. Т. 8. Арк. 317.

²¹ Там само. Арк. 315.

ських емігрантських організацій у Харбіні²². Було скасовано перепони та знято обмеження їхньої діяльності, відновлено старі та створено нові організації: Український народний дім, «Просвіта», Спілка української молоді, «Прометей» та ін. Частина цих організацій належала до «проуенерівських». 1935 року організовано Українську національну колонію в Харбіні як єдиний національний центр української еміграції в далекосхідному регіоні, який був офіційно визнаний державними структурами Маньчжоу-Го та японською адміністрацією. Серед місцевих українських емігрантських кіл було достатньо прихильників уряду УНР в екзилі. До найвідоміших із них належали Ю. Рой, П. Яхно, І. Світ та ін. Останній, наприклад, активно листувався з А. Лівіцьким, був видавцем низки україномовних видань, організатором і керівником різноманітних українських емігрантських організацій в Харбіні, зокрема клубу «Прометей», його підтримувала японська адміністрація в Маньчжурії.

У березні 1932 р. до Стамбула надійшло повідомлення про наміри японського керівництва відкликати Д. Іїмуру на Батьківщину для призначення його до Генерального штабу²³. Але перед відбуттям останнього до Японії В. Мурський встиг організувати йому зустрічі з очільниками спецслужби та представниками вищого політичного керівництва української держави. У квітні 1932 р. у Парижі Д. Іїмура провів переговори з представниками екзильного уряду — прем'єр-міністром В. Прокоповичем, міністром закордонних справ О. Шульгіним, представником розвідки ДЦ УНР у Франції О. Удовиченком, головним редактором журналу «Тризуб» І. Косенком.

В. Прокопович у своєму листі до В. Мурського зазначав, що знайомство з Д. Іїмурою («довгоочікуваним гостем з далекого краю») «залишило добре враження» та достатньо матеріалу для роздумів. Дуже цінним прем'єр-міністр уважав установлення з ним «безпосереднього контакту» і пропонував далі його поглиблювати. В. Прокопович висловлював «щирю подяку» В. Мурському за виконану ним «з такою послідовністю, тактом і знанням справи роботу», яка допомогла налагодити «дуже важливі зв'язки». Водночас голова уряду зазначав, що «теоретичні розмови» про різні можливості в майбутньому дуже цікаві, але хотілося б конкретних наслідків. Зокрема, переконати японську сторону в тому, що в її інтересах не тільки активізація діяльності українців на Далекому Сході, але й в самій Україні щодо успішного вирішення питання про відновлення державної незалежності²⁴.

Однак керівництво екзильного уряду, реально оцінюючи тогочасну міжнародну обстановку, розуміло, що це є більш віддаленою перспективою. Найближчими ж завданнями, на розв'язання яких українське керівництво сподівалось з поверненням Д. Іїмури на Батьківщину, були надсилання української військово-дипломатичної місії на Далекий Схід і підтримка японським уря-

²² Там само. Спр. 12628. Т. 8. Арк. 99.

²³ Там само. Спр. 12617. Т. 7. Арк. 36.

²⁴ Там само. Спр. 12628. Т. 2. Арк. 93—93зв.

дом створення далекосхідної української республіки як складової частини УНР якщо не де-юре, то хоча б де-факто.

Так, у листі В. Мурському від 15.10.1932 А. Лівіцький писав: «Немає сумнівів, що відправка хоча б однієї, але цілком надійної людини, для постійного перебування в Харбїні, є питанням життя або смерті нашої на Далекому Сході... Кого ж призначити в Харбїн у випадку успіху місії ... Іїмури. Крім Вас не бачу іншого кандидата»²⁵.

Утім швидко вирішення навіть цих конкретних задач виявилось справою непростю. А. Лівіцький у листі до В. Мурського від 30.10.1932, аналізуючи стан українських справ на Далекому Сході, висловлював певні сумніви в ефективності перемовин з японцями, а також побоювання, що «невизначеність ситуації», пов'язана з їхнім нерозумінням або небажанням зрозуміти концептуальні для української сторони речі, є нічим іншим як спробою останніх лише використати українців у своїх політичних планах.

Тому очільник ДЦ УНР наголошував на необхідності добитись максимального відстоювання власних інтересів або в протилежному випадку взагалі відмовитись від допомоги японців у боротьбі з Росією. Ці інтереси, на думку голови ДЦ УНР, полягали в тому, що «визвольну війну за відторгнення Далекого Сходу від Росії може вести тільки уряд УНР у згоді та з допомогою Японії». Незалежна Зелена Україна буде організована силами УНР і, як не формально, то фактично матиме статус колонії УНР, хоч і перебуваючи «в орбіті японського політичного впливу».

Саме тоді А. Лівіцький констатував, що японська влада «бажає робити все сама», спираючись на «слухняних місцевих людей», і в її нових планах щодо «визвольної акції» та створення на Далекому Сході незалежної Зеленої України «нас ніде немає». А це, на його думку, може свідчити лише про намагання японців забезпечити реалізацію своїх «імперіалістичних устремлінь» за «мовчазної згоди», а то і «моральної підтримки» ДЦ УНР в екзилі²⁶.

Такі суперечності однак не стали на заваді продовженню українсько-японського співробітництва. Завдяки активній праці В. Мурського були налагоджені прямі контакти військового міністра ДЦ УНР В. Сальського з військовим аташе Японії у Варшаві Г. Янагіта²⁷. Під час зустрічей вони обговорювали перспективи формування української держави на Далекому Сході, інші актуальні питання двосторонніх відносин [1, С. 128—129].

Також активні стосунки з японською стороною у цей період підтримував міністр закордонних справ ДЦ УНР в екзилі О. Шульгин. Зокрема, він вів перемовини з японським військовим аташе у Франції [4, С. 71, 225].

²⁵ Там само. Т. 4. Арк. 2.

²⁶ Там само. Арк. 8—10.

²⁷ Янагіта Гендзо (03.01.1893—07.10.1952) — японський військовий діяч, генерал-лейтенант. У 1932—1934 рр. військовий аташе Японії у Польщі та Румунії. Після цього служив у діючій армії Японії. У 1945 р. потрапив у полон. Помер у СРСР у таборі для військово-полонених.

Восени 1932 р. до Стамбула прибув новий військовий аташе Японії М. Канда²⁸. З ним, а також із його наступником В. Йошинакою²⁹ у В. Мурського склалися гарні стосунки. У секретній доповідній записці щодо питань, пов'язаних із політико-стратегічними заходами проти СРСР, яку в березні 1934 р. М. Канда відправив до Японії, зазначалось: «Представник української групи в Стамбулі — Мурський (журналіст); може працювати головним чином за лінією преси. Здібності його в практичній роботі сумнівні³⁰. Чесний» [4, С. 71].

На прохання М. Канди у листопаді 1933 р. В. Мурський подав на розгляд японців ще один документ, підготовлений українською стороною — «Меморандум про плани уряду УНР на випадок війни СРСР з Японією»³¹.

Зміст цього меморандуму вже знайшов висвітлення в сучасній літературі, зокрема в роботі Л. Соцкова «Невідомий сепаратизм. На службі СД і Абвера» [2, С. 75—78, 277—283]. Але, на наш погляд, документ був інтерпретований цим дослідником упереджено, викривлено, винятково з позицій абсолютного неприйняття ідей української незалежності.

Насправді у меморандумі міститься ґрунтовна аналітика стосовно тогочасної міжнародної обстановки, запропонована широка система заходів з дезорганізації суспільно-політичного життя в СРСР, намічено програму співпраці УНР з Японією з відновлення державної незалежності України.

На початку 1934 р. В. Мурський і М. Канда обговорювали питання подальшого розвитку українським представником зв'язків з Україною, активізації збору розвідувальної інформації про реальне становище в Україні та «козацьких областях», а також здійснення необхідної роботи щодо посилення підготовки українців і «козаків» на Далекому Сході до можливого воєнного конфлікту з СРСР³².

Завдяки В. Мурському М. Канда, як і його попередник, провів переговори з українськими політичним керівництвом. Їх наслідком стало уповноваження нового військового аташе Японії у Варшаві на «зв'язок з українськими колами»³³.

18.02.1934 М. Канда повідомив В. Мурського про те, що територія України з 01.04.1934 передається під нагляд військового аташе у Варшаві, який

²⁸ Канда Масатане (24.04.1890—15.01.1983) — японський військовий діяч, генерал-лейтенант. У 1932—1935 рр. військовий аташе Японії у Стамбулі. Після цього служив у Генеральному штабі та діючій армії Японії. Наприкінці Другої світової війни командував 17-ю армією на Соломонових островах. Підписав акт капітуляції своїх військ перед союзниками. Був засуджений за воєнні злочини до 14 років ув'язнення. У 1952 р. звільнений від відбування покарання.

²⁹ Йошинака Ватаро (Казутаро) (27.03.1894—04.11.1983) — японський військовий діяч, генерал-лейтенант. З 05.03.1934 до 02.07.1935 був військовим аташе Японії в Туреччині.

³⁰ Мова в контексті зазначеного документа, як видається, йде про можливість організації та здійснення прямої диверсійної роботи на території СРСР.

³¹ ГДА СЗР України. Спр. 12628. Т. 8. Арк. 99.

³² Там само. Арк. 190.

³³ Там само. Арк. 99.

буде тримати зв'язок безпосередньо з військовим міністром В. Сальським. Спеціально для цього японський уряд делегував у Варшаву замість Г. Янагіти нового військового аташе М. Ямавакі³⁴, якому Генеральний штаб імператорської армії Японії доручив посилити контакти з українцями. М. Ямавакі та В. Сальський були близько знайомі з часів польсько-радянської війни 1920 р., що мало сприяти їх успішному та плідному співробітництву³⁵.

М. Ямавакі був досвідченим офіцером військової розвідки Японії, який з 1916 р. перебував на території Польщі, а у 1919 р. став офіційним представником Генерального штабу Японії та членом військової місії при польському уряді. У травні 1920 р. М. Ямавакі як іноземний гість відвідав спільний парад військ Польщі та УНР у Києві. У подальшому як військовий аташе Японії він забезпечував співпрацю двох країн у сфері криптографії та підготовки поляками японських фахівців з дешифровки радянських шифрів [12, 13].

Переведення контактів із японською розвідкою на рівень вищого керівництва не припинили взаємодії В. Мурського з японськими військовими аташе у Туреччині. Тепер український представник у Стамбулі за домовленістю з японськими колегами мав здійснювати пропагандистсько-розвідувальну роботу щодо Південної України, Криму, Кавказу та Туркестану. Особливий інтерес японців викликала інформація про настрої населення цих регіонів, національні течії та стан розташованих військових частин Червоної армії³⁶.

Також японців зацікавили розгалужені «прометеївські»³⁷ зв'язки В. Мурського. За твердженнями останнього, він, зокрема, був посередником між японським військовим аташе в Туреччині і представниками кавказької, туркестанської й грузинської політичної еміграції³⁸.

Варто відзначити, що започатковані В. Мурським контакти з японською стороною у подальшому виявились корисними для інших течій української еміграції, зокрема для ОУН. Є. Коновалець зумів переконати Генеральний штаб імператорської армії Японії у тому, що Україна має ключове значення для розв'язання далекосхідної проблеми. Підтримка Японії допомогла націоналістам зміцнити політичний вплив і провідні позиції в керівних органах українських національних організацій на Далекому Сході. Крім цього, через

³⁴ У документах ДПУ його прізвище помилково вказано як Яшигута. Ямавакі Масатака (2.03.1886—21.04.1974) — японський військовий діяч, генерал. З 16.05.1921 до 1922 і з 05.03.1934 до 02.12.1935 — військовий аташе Японії у Польщі. У 1938—1939-х рр. — заступник військового міністра (міністра армії). Служив на різних посадах у діючій армії. 1948 року був заарештований у Токіо за звинуваченням у воєнних злочинах. За підсумком судового процесу на острові Манус у 1950—1951 рр. був виправданий і звільнений.

³⁵ ГДА СЗР України. Спр. 12628. Т. 3. Арк. 190—191.

³⁶ Там само.

³⁷ Прометеївський рух — це організована і забезпечувана керівництвом міжвоєнної Польщі діяльність з підтримки національно-визвольного руху народів колишньої Російської імперії, зокрема їхніх еміграційних урядів, які вели боротьбу за відновлення своїх національних держав, ліквідованих більшовицькою владою. Докладніше див.: [14].

³⁸ ГДА СЗР України. Спр. 12628. Т. 8. Арк. 99.

Японію оунівці намагались корегувати політику Німеччини щодо вирішення у вигідному напрямі українського питання у Східній Європі [15; 1, С. 99].

У середині 1934 р. представники спецслужб ДЦ УНР у Стамбулі втратили прямий контакт з Україною. Як зазначав В. Мурський, це сталося унаслідок того, що моряка радянського пароплава Одеса—Стамбул, через якого протягом кількох останніх років було забезпечено зв'язок з Україною, перевели на внутрішні лінії. В інший спосіб відновити стосунки з Одесою або підшукати агента для контакту з Севастополем не видавалось можливим. Тому цю роботу почали здійснювати з території Польщі під безпосереднім контролем 2-ї секції військового міністерства ДЦ УНР і його місцевих структур.

У цих умовах роль В. Мурського як представника уряду УНР у Стамбулі була зведена до суто інформаційних функцій. Він мав ознайомлювати турецькі військово-політичні кола, представництва й консульства іноземних держав, розташовані в Туреччині, місцевих і зарубіжних журналістів із сучасним станом українського питання та політичною діяльністю українського еміграційного уряду. З цією метою В. Мурський видавав інформаційний бюлетень, який і розсилав вказаним адресатам³⁹.

Можливо, що ці фактори деякою мірою знизили рівень зацікавленості з боку японського політичного керівництва і спецслужб у підтриманні подальших контактів з української стороною. А можливо, свою роль відіграла і передчасна смерть В. Мурського 19.07.1935, оскільки після цього ДЦ УНР нових представників до Туреччини не відряджав.

Отже, з викладеного можемо зробити такі **висновки**.

Налагодження стосунків спецслужб ДЦ УНР в екзилі та Японії у визначений хронологічний період розпочалось у Стамбулі завдяки особистій ініціативі представника уряду УНР і за сумісництвом — одного з очільників української спецслужби в Туреччині В. Мурського. Згодом практика організації таких контактів була перенесена на європейські осередки, де перебували керівні структури ДЦ УНР в екзилі, зокрема Польщу і Францію.

Діяльність спецслужб ДЦ УНР у цій площині забезпечила можливість прямих перемовин щодо широкого спектра актуальних політичних питань між вищим керівництвом ДЦ УНР в екзилі і представниками військових кіл Японії.

Фактором, який сприяв активізації контактів спецслужб, а згодом і політичного керівництва країн, була спільна зацікавленість у взаємодії для забезпечення реалізації кожною зі сторін власних, але водночас взаємовигідних військово-політичних цілей.

З боку японської сторони це пошук в умовах підготовки, а згодом і початку військової експансії в районах північно-східного Китаю та Далекого Сходу, способів дестабілізації внутрішньої ситуації в СРСР на випадок майбутнього збройного конфлікту з ним. Для цього планували використовувати можливос-

³⁹ ГДА СЗР України. Спр. 12628. Т. 8. Арк. 97—98.

ті всіх народів, поневолених радянським тоталітарним режимом, насамперед українців. Діяльність представника УНР у Стамбулі японські спецслужби розглядали як додаткове джерело розвідувальної інформації про політичну, соціальну й економічну ситуацію в СРСР і як можливий канал для підтримання внутрішнього збройного сепаратистського руху, спрямованого на розвал СРСР.

З українського боку існувало намагання здобути нового союзника у боротьбі за повалення більшовицької диктатури в СРСР і відновлення державної незалежності України. В. Мурський планував використати можливості Японії для спільної боротьби з більшовизмом, переконати японські політичні кола в необхідності підтримки УНР у справі повалення в Україні радянського режиму і відновлення державної незалежності, а також забезпечити їх сприяння українським національним організаціям на території Зеленого Клину з метою створення там Української далекосхідної республіки.

Основними формами співробітництва української та японської спецслужб були взаємний обмін оперативно значущою для обох сторін інформацією.

Установлені В. Мурським у Стамбулі контакти з японським військовим аташатом допомогли підняти українсько-японські стосунки на вищій рівень, забезпечивши можливість прямих переговорів української еміграційного уряду зі спеціально уповноваженими представниками японської спецслужби.

Результативність співпраці української та японської спецслужб виявилась у лібералізації ставлення з боку японської окупаційної адміністрації та контрольованих нею владних структур Манчжоу-Го до українських організацій в Маньчжурії, що сприяло консолідації української політичної еміграції на Далекому Сході.

Спецслужби ДЦ УНР в екзилі були піонерами у налагодженні стосунків з Японією. Вони першими заклали фундамент для організації подальшого співробітництва Японії з іншими еміграційними політичними силами українського національно-визвольного руху.

Спецслужби ДЦ УНР, завдяки зусиллям В. Мурського, вдало забезпечували реалізацію планів керівництва екзильного уряду щодо пошуку політичних союзників, зокрема у далекосхідному регіоні. Але слід констатувати, що японська сторона не розглядала ДЦ УНР як постійного і рівноправного партнера, а лише як тимчасового тактичного союзника у протистоянні з СРСР. Це і зумовило порівняно нетривалий період взаємодії українських і японських спеціальних служб на початку 1930-х років і його фактичне згорання після смерті В. Мурського наприкінці 1930-х років.

REFERENCES / СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Svit, I. Ukrainско-іапонски vziaimny 1903-1945. Istorychnyi ohliad i sposterezhennia. New York, 1972 [in Ukrainian].
[Світ І. Українсько-японські взаємини 1903—1945. Історичний огляд і спостереження. Нью-Йорк, 1972. 372 с.]
2. Sotskov, L.F. Neuzvestnyi separatyizm: na sluzhbe SD y Abvera. Moscow: Rypol klassyk, 2003 [in Russian].
[Соцков Л.Ф. Неизвестный сепаратизм: на службе СД и Абвера. Москва: Рипол классик, 2003. 336 с.]
3. Livytskyi, Andrii. Lystuvannia (1919—1953 roky). Ya. Faizulin (Ed.). Kyiv: Feniks, 2019 [in Ukrainian].
[Лівицький Андрій. Листування (1919—1953 роки). Упорядкув., вступ. ст., заг. ред. Я. Файзуліна. Київ: Фенікс, 2019].
4. Mozokhyn, O.V. OHPY—NKVD v borbe so spetssluzhbam y Yaponyy. Moskva, Berlyn: Dyrekt-Medya, 2019 [in Russian].
[Мозохин О.В. ОГПУ—НКВД в борьбе со спецслужбами Японии. Москва, Берлин: Директ-Медиа, 2019. 536 с.]
5. Sidak, V.S., Vronska, T.V. Spetssluzhba derzhavy bez terytorii: liudy, podii, fakty: viiskova rozvidka ta kontrrozvidka DTs UNR v ekzylі 1926—1936 rr. Kyiv: Tempora, 2003 [in Ukrainian].
[Сідак В.С., Вронська Т.В. Спецслужба держави без території: люди, події, факти: військова розвідка та контррозвідка ДЦ УНР в екзилі 1926—1936 рр. Київ: Темпора, 2003. 240 с.]
6. Sidak, V.S., Vronska, T.V., Skrypnyk, O.V. Spetsialni sluzhby Ukrainy vid naidavnishykh chasiv i do sohodennia: u 5-y tomakh. T. 3: Spetssluzhba Viiskovoho ministerstva Derzhavnoho Tsentru UNR v ekzylі: nauk. vyd. Kyiv: Prometei, 2018 [in Ukrainian].
[Сідак В.С., Вронська Т.В., Скрипник О.В. Спеціальні служби України від найдавніших часів і до сьогодення: у 5-ти томах. Т. 3: Спецслужба Військового міністерства Державного Центру УНР в екзилі: наук. вид. Київ: Прометей, 2018. 260 с.]
7. Kuromiya, Hiroaki, Pełoński, Andrzej. Między Warszawą a Tokio: Polsko-Japońska współpraca wywiadowcza 1904—1944. Toruń: Adam Marszałek, 2009. 529 p. [in Polish].
8. Kuromiya, Hiroaki. Stalin, Japan, and the Struggle for Suhremacyjver China, 1894—1945, London-New York: Rounltdgt, 2022. 542 p.
9. Yablonskyi, V.M. Derzhavnyi tsentr UNR v ekzylі: idei, borotba, tradytsiia (1921—1992 roky). Kyiv, 2020 [in Ukrainian].
[Яблонський В.М. Державний центр УНР в екзилі: ідеї, боротьба, традиція (1921—1992 роки). Київ: КНТ, 2020. 648 с.]
10. Yarmysh, O.N., Okipniuk, V.T. Spilka vyzvolennia Ukrainy. *Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia*: u 20 t. Vol. 1: Istoriia derzhavy i prava Ukrainy. Kharkiv: Pravo, 2016 [in Ukrainian].
[Ярмиш О.Н., Окіпнюк В.Т. «Спілка визволення України». Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 1: Історія держави і права України. Редкол.: В.Д. Гончаренко (голова), І.Б. Усенко, О.Н. Ярмиш та ін. Харків: Право, 2016].
11. Strilets, V.V. (2021). Do pytannia umovirnoi uchasty Mykhaila Hrushevskoho v antyradianskomu pidpilli 1920—30-kh rokiv: istoriohrafichnyi aspekt. Hromadsko-politychna ta naukova diialnist M.S. Hrushevskoho v mizhnarodnomu vymiri (do 155-richchia vid dnia narodzhennia) Kyiv, 2021, pp. 48-49 [in Ukrainian].
[Стрілець В.В. До питання ймовірної участі Михайла Грушевського в антирадянському підпіллі 1920—30-х років: історіографічний аспект. Громадсько-політична та

- наукова діяльність М.С. Грушевського в міжнародному вимірі (до 155-річчя від дня народження): зб. наук. праць (за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 23 верес. 2021 р.). Київ, 2021. С. 48—49].
12. Jaworski A. II RP i Japonia — współpraca zakończona wojną. *Kurier Historyczny*. 23.10.2017. URL: <https://kurierhistoryczny.pl/artukul/ii-rp-i-japonia-wspolpraca-zakonczone-wojna,134> (last accessed: 01.09.2022) [in Polish].
 13. Tynchenko, Ya. Razom proty bilshovykiv. *Ukrainian week*. 13.06.2020. <https://tyzhden.ua/History/244323> [in Ukrainian].
[Тинченко Я. Разом проти більшовиків. *Український тиждень*. 13 червня 2020. URL: <https://tyzhden.ua/History/244323> (дата звернення: 01.09.2022)].
 14. Komar, V.L. Kontsepsiia prometeizmu v politytsi Polshchi (1921—1939 rr.). Ivano-Frankivsk: Misto NV, (2011 [in Ukrainian].
[Комар В.Л. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921—1939 рр.). Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. 360 с.].
 15. Posivnych, M. Formuvannia zovnishnoi polityky OUN (1929—1939). URL: http://ukrnationalism.com/history/3096-formuvannia-zovnishnoi-polityky-oun-1929-1939.html#_ftnref27 [in Ukrainian].
[Посівнич М. Формування зовнішньої політики ОУН (1929—1939). URL: http://ukrnationalism.com/history/3096-formuvannia-zovnishnoi-polityky-oun-1929-1939.html#_ftnref27 (дата звернення: 06.09.2022)].

Received / Надійшла 19.01.2023

Volodymyr OKIPNIUK

Doctor of Juridical Sciences (Dr. Hab. in Law),

Associate Professor, Head of the Department

of National Academy of the Security Service of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

vтарасович@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-1738-6478>

Dmytro KOZLOV

researcher of the history of Ukrainian diplomacy and special services, consul,

General Consulate of Ukraine in Istanbul (Kyiv, Ukraine)

dmit.kozlov@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6782-2875>

COOPERATION BETWEEN THE SPECIAL
SERVICES OF THE STATE CENTER OF THE UKRAINIAN
PEOPLE'S REPUBLIC IN EXILE AND JAPAN
IN THE FIRST HALF OF THE 1930S

The purpose of the article is to determine the primary forms and directions and analyze the content and results of cooperation between the secret services of the Ukrainian People's Republic in exile and Japan in a specific chronological period. Being conditioned by this purpose, **the research tasks** reveal the primary stages of formation and development of cooperation of special services, specifics, and documentation features. The research methodology is based on the principles of historicism, scientificity, and comprehensiveness. Problem-based, concrete historical, chronological and historical, and legal methods are used. **The scientific novelty** of the research is that the first time the cooperation of the secret services of the Ukrainian People's

Republic in exile and Japan is comprehensively covered. **Conclusions.** It is proved that the initiator of establishing relations between the secret services of the Ukrainian People's Republic in exile and Japan was V. Mursky, a representative of the UPR government in Istanbul, a diplomat, and Ukrainian special services officer, who was the first to establish close contacts and exchange information with Japanese attachés in Turkey. Subsequently, this practice reached the senior political leadership of the State Center of the Ukrainian People's Republic and was extended to European centers, where Ukrainian politics emigration was concentrated. The talks focused on the functioning of the Ukrainian diaspora in the Far East, the possibility of creating a Ukrainian state as part of the UPR, ways, and means of disorganizing and dismembering the USSR in the event of its war with Japan, and ensuring Japanese support for the UPR and other participants of Prometheism. The results of the cooperation of special services were to improve the conditions of Ukrainian emigration organizations in Manchuria, whose territory was controlled by the Japanese military administration, to create favorable conditions for deepening contacts between the Japanese authorities and other currents of Ukrainian political emigration aimed at building an independent Ukrainian state. Due to the unfavorable international situation and the unequal political and legal status of the subjects of cooperation, it was not long-lasting and was curtailed in the mid-1930s.

Keywords: *special services, cooperation, State Center of the Ukrainian People's Republic in exile, Japan, Zelenyi Klyn (Green Ukraine), attache, memorandum, V. Mursky, Istanbul.*